

kip Karla Destovnika-Kajuha (kipar Marjan Keršič). — Jugovzhodno nad vasjo se dviga Sveti križ, sloveča božja pot, lepo vidna iz Šaleške in Gornje Savinjske doline, tudi cilj koroških romarjev, s katerimi je kot otrok šel Voranc, kot pripoveduje v omenjenem potopisu. Tu sta dve cerkvi in t. i. svete stopnice. Večjo od cerkva je posvetil škof Slomšek. O svetih stopnicah pripoveduje Prežihov Voranc legendo z rahlim socialnim pridihom, češ da so vrata priškrnila lesnega trgovca in se ni mogel rešiti iz njih, ker je bil prevelik grešnik. Odtlej baje noben lesni trgovec ne drsa za odpustki po svetih stopnicah. Nad strmino, ki se spušča proti savinjski strani, so posejani veliki leseni križi, ki so jih nekoč znosili romarji na hrbtih. Plastične slike Svetega križa, kakršen je bil zvečer in ponoči pred romanjem, je naslikal Ravljen v Mrtvem ognjeniku take, kot jih je doživel njegov junak Mirt (nekaka paralela k Erjavčevemu potopisu Eno noč na Kumu). — S Svetega križa se odpira pogled tudi na območje Smrekovca. Tu je bil doma (po romanu) Ravljenov kmet Artnik, zanimiv in močan lik, kmečki kralj kot Tavčarjev Presečnik, vendar z moralno temno preteklostjo in sedanostjo.

Pri Letušu smo spet v Savinjski dolini, na njenem prehodu iz Spodnje v Gornjo. Tam, kjer se dolina najbolj zoži, da imata nekaj časa prostor le Savinja in cesta, je Soteska. Ko je 1894. leta moral Aškerc oditi iz Mozirja v Velenje, so ga do tod spremljali domačini v kočijah.

V Ljubiji pred Mozirjem je na levi strani cerkva sv. Miklavža. V njej so se pri vrnitvi ustavljali savinjski splavarji.

Tik pred Mozirjem pelje na desno cesta v Žekovec in Šmihel, ki leži na obronkih Golt. Tu se je rodil 1887. leta Vladimir Levstik kot sin učitelja. Sedanjega šolskega poslopja takrat še ni bilo, učili so v kmečki hiši v zgornjem delu vasi. Toda že enoletnega so ga starši vzeli v Andraž pri Polzeli. — Blizu Šmihela v smeri proti Sv. križu se je rodil Karel Vodovnik (1824—1884), ki je kot avstrijski oficir na nemškem Avstrijskem pisal nemške pesmi pod psevdonimom Siegenfeld. V večini je opeval domači kraj in Savinjo, obujal spomine na otroštvo. Zbirko njegovih pesmi je izdal dr. Anton Medved 1897. leta (Gedichte des Hauptmannes Carl Vodovnik Siegenfeld). Zelo mogoče je, da bi se bil mož razvil v slovenskega pesnika, ko ne bi bil zgubil stika s slovenščino.

(Se bo nadaljevalo)

Zapiski, ocene in poročila

FAKSIMILE STANIČEVIH PESMI ZA KMETE INO MLADE LJUDI

Faksimilirane izdaje starih tiskov in rokopisov strežejo dvojemu zanimanju, bibliofilskega in znanstvenemu. Založniki in knjigotržci računajo predvsem s prvim, ker so zbiralci knjižnih redkosti zanesljivi kupci. Ljubitelju literarnih in grafičnih starin

so namreč faksimilirane izdaje dobrodošel nadomestek, kadar si zaradi redkosti nikakor ne more pridobiti izvornika. Vendar je knjiga na polici takšnega zbiralca pogosto mrtev kapital. Zato ima zanimanje strokovnjakov in znanstvenikov neko prednost

pred bibliofilskim. To strokovno zanimanje za faksimilirane izdaje izhaja iz prepričanja, da temeljito literarno ali kulturno zgodovinsko delo ne more mimo originalnih izdaj virov; ker pa so te pogosto težko dostopne, so več kot dobrodošli njihovi faksimili. Znanstvenik ima sicer pogosto na voljo posebne tekstološko pripravljene in komentirane izdaje starejše literature (Slovenci žal ne obilujemo z njimi), vendar še tako skrbno filološko obdelano besedilo in še tako temeljit opis ne more nadomestiti neposrednega vtisa, ki ga nudi izvirk ali njegov grafično veren posnetek. Ker torej menimo, da daje šele zanimanje strokovnjakov faksimiliranim izdajam starih tiskov, zlasti pa še rokopisov, pravi smisel, ne smemo takih izdaj zgolj pasivno sprejemati, marveč jim posvečati vso kritično pozornost.

Razveseljivo je, da slovenske založbe vse bolj načrtno skrbijo za tovrstne izdaje. Njihovih zaslug ne zmanjšuje dejstvo, da nove tiskarske tehnike omogočajo vedno bolj hiter in cenen prenos knjig in rokopisov na tiskarske matrice in od tod v nove naklade, kar dandanašnji izrabljajo založbe tudi pri ponatisih prvkar pošilj knjig. Tako so sicer že zgodovina naporu, ki so spremljali prve slovenske faksimilirane izdaje pred zadnjo vojno (Brižinski spomeniki in zlasti prvi Trubarjev katekizem pri Akademski založbi v Ljubljani), vendar bi bilo kljub temu naivno misliti, da so zdaj faksimilirane izdaje zgolj mehanično opravilo brez tehničnih in strokovnih problemov. Prav tako ne smemo ocenjevati naših faksimiliranih izdaj v luči zunanjih založniških in knjigotržnih pobud, čeprav očitno tudi te obstajajo.

Pobudo za tovrstno založniško dejavnost v povojnem času je dala Cankarjeva založba oziroma njen antikvarist Štefan Tausig. Od leta 1957, odkar ta založba s krajšimi časovnimi presledki zalaga faksimilirane izdaje starih tiskov, je pri nji izšlo že kakšnih trideset knjižic in grafičnih listov. Gre za publikacije manjšega obsega, vendar so med njimi pomembne in težko dostopne knjižice. Težišče je bilo doslej na Trubarjevih delih, od katerih sta najbolj pomembna posnetka drobne publikacije Te prvi psalm žnega trijemi izlagami (1579 : 1957) in fragmentarno ohranjene prve Trubarjeve pesmarice Eni psalmi ... (1567 : 1967). Večina teh knjižic je opremljena s spremnimi študijami dobrih poznavalcev naše starejše književnosti, sprva Mirka Rupla, nato Branka Berčiča in Branka Reispa. Tako izbor tiskov kakor koncept spremnih besed kaže-

ta, da so te faksimilirane izdaje namenjene najširšemu krogu ljubiteljev naše starejše književnosti in redkih tiskov. Drugačnega značaja je načrtno usmerjana zbirka faksimiliranih izdaj naših najpomembnejših publikacij preteklih stoletij (doslej prednjačita Dalmatinova Biblija in Kranjska Čbelica) in rokopisov naših pesnikov (Prešeren, Gregorčič; dijaški list Vaje), ki jo pod naslovom Monumenta litterum slovenicarum izdaja Mladinska knjiga in urejuje zaslužni raziskovalec naše starejše književnosti Alfonz Gspan. Pri tej zbirki so strokovni literarnozgodovinski interesi vidno pred knjigotržkimi. Tako sta dve ljubljanski založbi zasnovali in uresničujeta dva tipa izdaj faksimilov starih slovenskih tiskov in rokopisov. Doslej se njun program skladno dopolnjuje in omogoča strokovnjaku kakor ljubitelju že kar bogat vpogled v sicer težko dostopne spomenike literarnega oblikovanja slovenske besede preteklih stoletij.

V lanskem letu se je v tovrstno založniško dejavnost začelo uspešno vključevati tudi Založništvo tržaškega tiska v Trstu in jo programsko razširilo na kulturno območje Slovenska Primorja. Najprej je izdalo faksimile vseh številok Slavjanskega rodoljuba, prvega slovenskega (in hrvaškega) časopisa v Trstu (1849), sledil pa je faksimile prve v Gorici natisnjene slovenske knjige. To so Valentina Staniča *Pesme za kmete ino mlade ljudi* (1822).^{*} Preden pa se lotimo pretresa te knjižice, ki je prvi predmet pričujočega kritičnega zapisa, moramo pozitivno poudariti še poseben namen, ki ga izpričujeta poleg zgoraj navedenih splošnih ciljev obe tržaški faksimilirani publikaciji, namreč ponovno oživiti priče kulturne (in posebej literarno oblikovalske) tradicije na narodnostno ogroženem slovenskem ozemlju; namen, ki je vreden vse pozornosti in podpore.

Tržaška faksimilirana izdaja Staničevih pesmi v svojem osrednjem delu uvaja novost v primeri s podobnimi ljubljanskimi. Faksimile Staničeve knjižice se vrsti samo na levih straneh, medtem ko na desnih teče vzporedno transkripcija tekstov v sedanjem črkopisu. Nečesa podobnega smo zlasti pogrešali pri faksimilirani izdaji Drabosnjakovih Parodij in satiričnih pesmi (Ljubljana 1966), kjer je tekst sodobnemu bralcu oddaljen v več stvareh: v jeziku, ki je komaj kaj takratnemu knjižnemu jeziku približno kostonjansko narečje, v načinu pisanja, ki

* Valentin Stanič, *PESME SA Kmete ino mlade ljudi*. Uredil in spremno besedo napisal Filip Fischer. Trst 1971. Založništvo tržaškega tiska. 82 + (I) str.

ne loči prav dobro medbesednih mej in ki je nezanesljiv in nedosleden v interpunkciji, ter končno in ne v največji meri po starem črkopisu, bohoričici. Pri Staniču so naštetih pojavi razen zadnjega komaj opazni. Pravopisnih odklonov od takratne knjižne jezikovne norme sploh ni, ker je Stanič deloval povezano s sodasnimi književnimi pojavi na Kranjskem, torej s kulturnim središčem. Zato je transkripcija besedil v tem primeru dosti manj potrebna. Ker pa se je urednik in komentator izdaje Staničevih Pesmi za kmete ino mlade ljudi že namenil tekst transkribirati v sedanji črkopis, je škoda, da ni šel pri tem dlje oziroma da ni tekstov »prevedel« v sodobno slovenščino. Tako bi dosegel opravičljivo različnost med izvornim in transkribiranim tekstom, saj bohoričica sama ni nepremostljiva ovira za današnjega bralca.

Veliko pomembnejša novost te izdaje v primeri s podobnimi ljubljanskimi so jezikovne opombe, dodane na zadnjih dveh straneh. Le-te razlagajo pomen narečnih besed in oblik, ki jih je Stanič uporabljal, pa tudi arhaizmov in germanizmov. Spremena beseda je zasnovana v standardu faksimiliranih izdaj Cankarjeve založbe, le da Fischer ne navaja ob koncu glavne literature o predmetu. Gre torej za kratko monografsko študijo o Staniču in njegovi knjižici pesmi, ki je zanesljiva in izčrpna v uporabi biografskih in bibliografskih dejstev, žal pa ne poskuša obogatiti poznavanja Staniča in njegove verzifikacije z novimi dognanji. To je obžalovati posebej, ker je Stanič še premalo raziskan, a zanimiv in pomemben pojav v starejšem slovenskem pesništvu. Njegove preproste in navidez neproblemske pesmi se namreč pri podrobnejšem opazovanju pokažejo kot dokaj zanimive ter vredne idejne in oblikovne interpretacije. Naj na koncu opozorim zgolj na en tehten problem, ki se vzbuja že ob Pesmih za kmete ino mlade ljudi.

Od štiriindvajsetih pesmi, kolikor jih knjižica vsebuje, jih je kar enaindvajset prevedenih iz Mildheimske pesmarice, nemškega pesemskega zbornika, ki ga je predvsem za kmečke bralce pripravil in izdal Rudolf Zacharias Becker 1799 in ki je doživel mnogo izdaj. Tudi te prevedene pesmi niso nezanimive za interpretacijo, saj bi bilo treba osvetliti kriterije izbora in način prevajanja. Da je prevajal iz omenjene pesmarice, priznava Stanič določno v drugi, razširjeni izdaji knjižice (II. pesme za kmete ino mlade ljudi, 1838), kjer navaja avtorje in mesto posameznih pesmi v Mildheimski pesmarici, pa tudi v obravnnavani knjižici pove v

nagovoru na bralca, da so pesmi po večini prevedene iz nemščine. V drugi izdaji tudi navaja, da je Pesem za dež prositi spesnil sam 1821. leta. Izvirna je očitno tudi Pesem deklice, katera je v šolo hodila, ki je v drugo izdajo ni uvrstil, ker jo je že prej ponatisnil v Perstavku nekaterih cerkvenih in drugih pesem h molitvam in premišlovanjem za sveto leto 1826. Najzanimivejši problem pa vzbuja pesem Zemlja ni dolina solz, ki jo v drugi izdaji Pesmi za kmete ino mlade ljudi, pa tudi v drugih Staničevih pesemskih knjižicah kasnejšega časa zaman iščemo. Ne glede na to, ali je pesem izvirna, prirejena ali prevedena, nas presejati s polemičnim odklanjanjem predstave o svetu kot dolini solz (valis lacrimarum), ki ima svoj vir že v bibliji. Nasproti tej predstavi poudarja veselje, ki ga nudi človeku narava; ta je neprecenljiv dar, ki smo ga prejeli od Boga že na tem svetu. Torej namesto nekdanjega zanikanja tostranosti na račun onostranosti najdemo pri Staniču poudarjanje prve v njeni prvobitni in nepokvarjeni obliki. Še bolj kot ta pesem sama, ki ni, če izvzamemo polemičen začetek, nobena novost v slovenskem pesništvu, saj ima tradicijo vsaj že od Vodnikovega Vršaca, pa nas preseneti, da je Stanič v drugo izdajo zbirke ni sprejel in da je namesto nje na poudarjeno končno mesto postavil pesem, ki jo je po opombi sodeč zložil že leta 1805, popravil pa 1835. Pesem nosi naslov Življenje ino smert in se zateka k priljubljeni baročni temi o smrti in o ničnosti vsega posvetnega. Je izrazito nasprotje vodilne misli v prej prikazani pesmi. Če lahko za prvo Staničevo verzijo te pesmi domnevamo, da je nastala pod vplivom tradicije duhovnega pesništva, od katere je kmalu evoluiral v predromantično navduševanje za naravo, nas njena predelava iz leta 1835 in njeno poudarjeno mesto v zbirki iz 1838 silita k premišljevanju. Ali si Staničevo preusmeritev k tradicionalnim predstavam lahko preprosto razlagamo kot misel na bližnjo smrt? Stanič je takrat že prekoračil šestdeseto leto. Ali pa so posredi še kakšni drugi razlogi, izvirajoči iz dobe, okolja, berila? Stvari torej niso tako preproste, kakor se kažejo na prvi pogled oziroma ob površnem branju. In skromna pozornost, ki jo literarni zgodovinarji posvečajo Staniču kot pesniku, ni upravičena. Pač tudi v njem so živele ustvarjalne dileme in tudi osebno doživljanje je našlo pot v njegove pesmi.

Jože Koruza
Filozofska fakulteta v Ljubljani